

58. Там само. - С. 340.

59. Матеріали до вивчення життя і творчої діяльності О. Тишинського після 1864 р. містять цитовані статті Б. Грінченка, П. Рейфмана, Б. Шевеліва, книжки С. Ісакова та Г. Марахова, а також низка інших публікацій. Напр., див.: Положение о стипендии имени Александра Амфиановича Тишинского // Земский сборник Черниговской губернии. - 1895. - № 4/5. - С. 17-18; Похороны А.А. Тишинского // Черниговские губернские ведомости: Часть неофициальная. - 1896. - 2 февр. - № 699; Указатель статей по истории, археологии и этнографии, помещенных в «Черниговских губернских ведомостях» за 1838-1906 гг. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. - Чернигов, 1908. - Вып. 7. - Отд. 2. - С. 64, 65, 83, 103, 108, 120, 141; Грінченкова М., Верзилів А. Чернігівська українська громада: Спогади // Чернігів і Північне Лівобережжя. - С. 464-465; Русова С. Мої спомини: Рр. 1861-1879 // За сто літ. - К., 1928. - Кн. 2. - С. 163, 164; Максимович Т. [Могиляньський М.] Чернігівські мемуаристики // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. - К., 1929. - Кн. 25. - С. 363, 370; Плевако М. Біографічні та бібліографічні матеріали до вивчення творчості Леоніда Глібова // Плевако М. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали. - Нью-Йорк: Париж, 1961. - С. 575-576; Деко О. Леонід Глібов у сімдесяті роки // Сиваченко М., Деко О. Леонід Глібов: Дослідження і матеріали. - К., 1969. - С. 101-104, 136-144; Руденко В. В'язень Петропавлівської фортеці // Деснянська правда. - 1988. - 19 лист. - № 223 (18005). - С. 3.

Віктор Терлецький

ШЛЯХАМИ СІВЕРЯН ПО ВОЛИНІ

(Дорожні нотатки. Факти історії)

В усі часи земля Волині володіла якоюсь незбагненою, велими притягуючою до себе духовною силою. Захоплювала подіями, які непересічною червоною стрічкою вписані в історію України; звершеннями славетних діячів науки, культури, освіти; своєрідною красою природи. Адже не спроста, не надумано уродженка цього регіону Леся Українка (батько якої - П.А.Косач) не зайве нагадати, походив із м.Мглин на північній Чернігівщині) волею, перебігом життя прощаючись з Волинню, в поезії «Подорож до моря» згадувала:

*Славути красної бори соснові
І Случі рідної веселі береги. //1,13/.*

Думка, відчуття притягуючої духовної сили Волині стверджується безліччю фактів як далекого минулого, так і порівняно недавніх часів. Саме тут, в Пересопницькому монастирі, в 1556-1561 роках було зроблено переклад Євангелія українською мовою. Так з'явилася на світ Українська Першокнига. Дослідники цілком справедливо наголошують, що Пересопницьке Євангеліє скріпило і реалізувало найголовнішу ідею часу - переклад Святого письма на живу народну мову, вживання її в богослужінні. Дещо згодом в Острозі першодрукар Іван Федоров видав повний текст православної Біблії.

На Волині відкривалися то слов'янська академія й друкарня, колегіум (Острог), то засновувалися православне братство (Луцьк) та різного спрямування школи, які відігравали значну духовно-освітню роль. У ХІХ, на початку ХХ століть цей край притягнув до себе чимало уродженців Сіверянщини; зокрема, вихідців із Глухівського повіту Чернігівської губернії.

Поїздка наприкінці жовтня 2006 року до Рівного автора цієї статті разом з приятелем-письменником, правнуком відомого історика Лівобережної України О.М.Лазаревського Олександром Лазаревським мала на меті знайти чи то поглибити той слід, який залишили в цьому регіоні наші земляки.

...Тісні зв'язки з Волинню та Поділлям мали Ушинські. Ще на початку 1833 року батько славетного педагога К.Д.Ушинського Дмитро Григорович, залишивши посаду радника господарчого відділення, губернського скарбника у Вологді, розпочав працю на Волині. Шкода, що єдиним розшуканим на сьогодні документом про його діяльність тут є лише атестат із Волинської казенної палати про «службу 1836 року серпня 10» / 2, 241; 3, 137/.

Майже тридцятьма роками згодом сюди приїхав служити його старший син Олександр, який до цього встиг попрацювати молодшим землеміром при Олонецькій

палаті державних маєтностей, штатним землеміром по лісному відділенні Чернігівської палати цього ж департаменту / 4 / в 1839 - 1842 роках та в інших місцях.

Наказом по міністерству внутрішніх справ за № 4 він був призначений членом від уряду Володимирського мирового з'їзду Волинської губернії із зарахуванням до міністерства з 18 січня 1864 року. 27 січня того ж року його брат Костянтин, вже відомий на той час педагог, освітній діяч, писав із Гейдельберга своєму приятелеві Я.П.Пугачевському: «Дуже мені скорботно, що брат поїхав з Петербурга і в такий ще край і за таких чудних обставин! І не з його прямою було б важко там служити» /2, 220/.

Певне, саме ця прямота Олександра Ушинського стала причиною того, що він доволі часто міняв місця служби. Згодом був переміщений на таку ж посаду до Гайсинського мирового з'їзду Подільської губернії. 5 квітня 1866 р. він вже член від уряду Подільської губернії в селянських справах присутствія. А з 5 травня наступного року О.Д.Ушинський зайняв посаду директора Кам'янець-Подільського про тюрми комітету. Проте й тут не затримався. З 26 січня 1868-го він член Подільського церковно-будівельного присутствія /5, 103/.

У своїх діях Олександр Ушинський виявляв рішучість, сміливо виступав, зокрема, на захист православних храмів на Волині та Поділлі. У Кам'янці подав протест, коли з'явився проект «знищення» (за його словами) понад 400 сільських церков. У знайденому мною листі того часу до П.Г.Житецького, згодом видатного українського філолога-славіста, автора численних праць з українського мовознавства, літератури й фольклору, Олександр Дмитрович з болем і сумом, з гнівним обуренням виголосив: «Те, чого не наважувалися зробити поляки під час свого володарювання - це ні по чому тепер нам - передовим російським діячам!» /6; 3, 137/.

У цьому ж листі не можуть не звернути на себе особливу увагу такі рядки: «Дружина моя посилає уклін своїй милій куманьці і просить повідомити: чи здоровий хресник». Тут слід дешифрувати щойно сказане. Дружиною Олександра Ушинського була дочка колезького асесора (на 1842 рік) Ольга Василівна Абірюхтіна. Певно, з Чернігівщини. Вона й стала хрещеною матір'ю Гната, сина Павла Гнатовича Житецького (1836-1911) та Варвари Семенівни, народженої Демченко (1836-1911). Хресник побачив світ 15 лютого 1866 року в Кам'янці-Подільському, де у місцевій гімназії його батько з 1865 по 1868 рік викладав російську мову й словесність. Не був стороннім освітніх справ й Олександр Ушинський. Це засвідчує хоча б його стаття «О народном училище, основанном в память 19.02.1861 и 30.07.1863 во Владимире-Волынском», видрукувана на сторінках «Киевлянина» /1864, № 58-59/.

П.Г.Житецький, О.Д.Ушинський разом з викладачем Кам'янець-Подільської гімназії Вільямом Людвиговичем Беренштамом (1839-1904) склали тут тісний і дружний інтелектуально-освітній гурток. У громадсько-корисних справах цього регіону брала участь також згадувана О.В.Ушинська. З княгинею С.І.Ухтомською, дружиною уродженця Поділля, філософа і педагога С.С.Гогоцького Н.О.Гогоцькою вони були найдіяльнішим членом Кам'янець-Подільського «дамского комитета попечения о раненых и больных воинах», створеного за ініціативою Преосвященного Леонтія, єпископа Подільського й Брацлавського, який був призначений на Подільську кафедру в 1863 році. /7/.

Виникає припущення, що, можливо, за прикладом чи то навіть за сприяння Павла Житецького і Вільяма Беренштама, які перебралися до Києва, приїхав на береги Дніпра й О.Д.Ушинський, хоча він 19 лютого 1868 року як винагороду за свою службу з Височайшого повеління отримав казенну землю в 303 десятини у Буцнівцях Подільської губернії (тепер це село Буцні Летичівського району Хмельницької області). Хоча Олександр Ушинський й писав до того ж П.Г.Житецького, що буде в Буцнівцях «доживати свій вік і любитися здала на вас: молоде покоління» /6; 8, 36-37/.

Та й на Київщині не загубився О.Д.Ушинський. Був першим директором (з березня 1876 р.) Рубежівської хліборобсько-ремісничої колонії для малолітніх злочинців, яку заснувало за 35 версти від Києва утворене за два роки до цього Товариство хліборобських колоній і ремісничих притулків. Цікаво, що й це товариство утримували на свої кошти відомі цукрозаводчики і меценати, благодійники брати Микола та Федір Терешенки, вихідці із Глухівського повіту Чернігівської губернії.

Принагідно мушу вказати, що прикрої помилки припустився Г.Милорадович у своїй

праці «Родословная книга Черниговского дворянства» /Т.1, Ч.2.-Спб.-1901-С.577/, стверджуючи, що цією колонією керував Сергій Ушинський. Її, на жаль, в сьогоденні повторив Святослав Воїнов в статті «Дещо нове до біографії К.Д.Ушинського» /9, 47/.

Естафету зв'язку з Волинню з рук Дмитра Григоровича та Олександра Дмитровича підхопив син славетного педагога К.Д.Ушинського Костянтин (1859-1918). Документів про час і місце його народження не знайдено. В ушинськознавстві дата появи на світ подається як 17 лютого 1859 року. Його ж онук, професор університету ім.Райса (м.Х'юстон, США) К.Д.Ушинський (1921-1980) в листі до автора цієї статті твердив, що його дід народився 10 травня того ж року в Чернігові /10, 68/. Чи мав він якісь документальні свідчення щодо цього?

Одружившись у Києві року 1891-го з Марією Миколаївною Виноградською, К.К.Ушинський як шлюбний подарунок купив їй маєток в с.Рясники неподалік від м.Рівне.

Природно виникає питання: чому саме тут? Що притягувало подружжя до цього куточка Волині?

Мною в Сумському обласному архіві були розшукані справи, які засвідчили, що принаймні з діда-прадіда педагога К.Д.Ушинського коріння роду Ушинських лежало в Охтирському та Лебединському повітах Українсько-Слобідської губернії /11, 68-72; 10,15/. Сюди Ушинські могли переселитися в один з найскладніших періодів історії України - період національно-визвольної боротьби українського народу, коли тисячі українських сімей, рятуючись від польсько-шляхетського поневолення, релігійних утисків (зазначу, що дід і прадід К.Д.Ушинського стали на Слобожанщині намісниками Покровського собору в Охтирці), масово мігрували на схід, до кордонів Російської держави; осідали на вільних землях, засновували слобідки, від яких територія і стала зватися Слобідською Україною чи просто Слобожанщиною.

А далекі предки Ушинських, можливо, жили на Волині чи то в більш широкому західно-українському регіоні. Адже тут не рідкість топоніми з корнем «уш». Ушомир - містечко Житомирського повіту Волинської губернії. Стара Ушиця на Хмельниччині в басейні р.Ушиця. Тут же існує нині райцентр Нова Ушиця. Село Ушиця розташоване у Коростенському районі Житомирської області. Ушполь, містечко при річці Свенте, відносилось до Вількомирського повіту Ковенської губернії. Отож місцевості могли породити прізвище Ушинські. Хоча місцевість нерідко звалась за іменами власників земель. Це взаємопов'язані непересічні історичні факти.

...Запрошений до цього краю на наукову історико-краєзнавчу конференцію (25-26 жовтня 2006 р.) з нагоди 100-річчя заснування першого музею в м.Рівне, виступивши зі статтею «Ушинські в зв'язках з Волинню та Поділлям», я, певна річ, не міг не відвідати Рясники. Це село лежить за 15 кілометрів від районного центру Гоща, і за 30 - від Рівного. Розкинулося воно в низині між пагорбами. Немовби почувши, що я подумки повторюю поетичні рядки педагога К.Д.Ушинського в хвилину туги за своїм маєтком на хуторі Богданка, колишнього Глухівського повіту Чернігівської губернії:

Я згадую землю холодну свою:

Її глибочезні сніги,

Її неосяжні соснові ліси,

завідувачка відділу етнографії Рівненського краєзнавчого музею А.М.Українець не утрималась:

- Одним близькі лісисті місцевості, другим - милі серцю степові простори, а мені - оці пагорби. Серед них я народилася, живу; ними квітну душею.

З нею та О.О.Лазаревським розглядаємо поселення. Між високими деревами через їх віти, що вже чимало скинули покритого багрянцем листя, проглядають хати, різні будівлі. А в самому центрі села, на узвишші, оточеному деревами-гігантами, які витяглися вгору, до сонця, широкими луками, стоїть Покровська церква, вперше закладена ще 1763 року. Неподалік неї і невеличкої каплички у металевій огорожі два пам'ятники (певно, над склепами) - Марії Миколаївні Ушинській (1859-1903), дружині К.К.Ушинського (1859-1918), та баронесі Лідії Олександрівні Врангель (1881-1910).

Алла Миколаївна, яка люб'язно організувала цю поїздку, з жалем і журбою розповідає:

- Хрест над могилою М.М.Ушинської розбивали.

Подивившись на нього зі зворотного боку, я чітко це бачу.

- Той чоловік - нелюд, - продовжує А.М.Українець, - десь через півроку помер.

Дізнаємося: Покровську церкву в Рясниках грабували одинадцять разів, 3-4 рази лише за останнє десятиріччя. Попередній священик спалив архів храму.

Будівлі маєтку Ушинських в Рясниках за радянської влади грабували, розорювали, підривали: двічі 1918 року, й пізніше, поки не знищили остаточно. На наш час вже нічого не залишилось, живе лише пам'ять про щирих, доброзичливих благодійників Ушинських, потім дочку М.М.Ушинської Маріанну в спогадах селян.

З невеселими думками, сумом поверталися ми до Рівного.

До всього сказаного маю ще додати.

...К.К.Ушинський служив у Петербурзі (Державна канцелярія, помічник секретаря Державної канцелярії). Тут народилися його сини Дмитро (1893), Максим (1897). Проте північ, нездорове вологе і холодне повітря столиці імперії були непривітними до Марії Миколаївни. Тому двоє її останніх дітей Микола (1899) та Маріанна (1900) побачили світ вже на Рівненщині, в Рясниках. Тут всього на 44-ому році життя дружина К.К.Ушинського померла. Її скопив туберкульоз.

Костянтин Костянтинович, певна річ, продовжував службу. Адже на його руках залишилося четверо дітей, і він після смерті дружини не вступав до нового шлюбу. 16(29) жовтня 1918 року К.К.Ушинський сповіщав своїй сестрі Надії: «Залишатися в Царському в очікуванні, коли трапиться можливість виїхати на Україну, нам справді не можна з багатьох істотних причин. Нам потрібно якомога скоріше виїхати звідси» (8, 48). Нервував, поспішав в Україну, шукаючи тут захисту і порятунку дітям, собі. Та революційні круговерті, потрясіння вирували не тільки в Петрограді, а й на його батьківщині. Чи знав він, чи згадував реальні побоювання, пророчі застороги свого батька, висловлені ще майже 75 років до цього: «Попередимо біди перелому!»

Проте від рук більшовиків загинув його син Максим. Згодом відійшов з життя і він сам (у Києві - за спогадами онука Д.В.Поспеловського (Канада), за повідомленням іншого онука К.Д.Ушинського (США) - в Чернігові (10,68).

У 1922 році повернулася до Рясників 22-річна дочка К.К.Ушинського Маріанна, охрещена на Волині в Дорогобузькій церкві 3 жовтня 1900 року /3, 140/. Десять 1923 року виїшла заміж за полковника військово-медичної служби В.К.Поспеловського.

У Рясниках, «на залишках маєтку Ушинських», як згадував Дмитро Поспеловський, народилися і провели дитинство діти Маріанни Костянтинівни: Ольга (1932), Маріанна (1929) та Дмитро (1935). /8, 135/. Добре знаючи долю свого брата Максима, Маріанна Костянтинівна не раз поривалася виїхати за кордон. У вересні 1939-го із-під самого Рівного селяни умовили її повернутися до Рясників, обіцяли горою стояти за неї. Бо з покоління в покоління тут передавалися розповіді про благодійництво її батька, цінували її щедрість і доброзичливе ставлення до жителів села. Врешті-решт, восени 1943-го вона з дітьми все ж покинула Волинь.

Уродженці Рясників не забувають батьківщину. У 1972-ому сюди приїздила Ольга, неодноразово відвідував Дмитро, до недавнього часу професор російської історії університету Західного Онтаріо (Канада). Був у Рясниках, Рівному і на початку жовтня 2006 року. На жаль, не міг залишитися на час проведення конференції у місті. І не довелося з ним зустрітися вдруге - наприкінці вересня 2002 року він приїздив до с.Богданки, на Шосткинщину, де містилася колись садиба його прадіда по материнській лінії, де стоїть будівля колишньої школи ім.К.Д.Ушинського, зведена ще 1894 року на кошти родини педагога. Не могли ми з ним тоді не побувати у Новгороді-Сіверському - місті гімназичних років К.Д.Ушинського, вели пошуки могили батьків славетного педагога на Покровщині, кладовищі поруч вже не існуючої церкви «Всіх святих». Радісно, що освічені вдячні новгородсіверці нині збираються встановити пам'ятник на місці їх поховання.

...Із атестата про службу, виданого із департаменту загальних справ міністерства шляхів сполучення 20 серпня 1875 р., дізнаємося, що до Рівненської гімназії 31 серпня 1845 року «к исправлению должности» старшого вчителя історії був переміщений Пантелеймон Куліш /12, 377/, уродженець містечка Вороніж Глухівського повіту Чернігівської губернії. Проте прибув він до Рівного дещо пізніше. Адже 21 вересня того року ще знаходився у Києві і в листі до Ізмаїла Срезневського сповіщав: «Я надеялся получить место в Первой киевской гимназии, а вышло, что должен ехать за 400 верст от Киева, в Ровно, где был Кастомаров, переведенный теперь в Первую киевскую гимназию». А закінчував свого листа рядком: «Я выезжаю из Киева завтра» /13, 53-54/.

Викладачі гімназії, як дізнався я від наукових співробітників Рівненського обласного краєзнавчого музею, розміщувалися в основному в будинку по нинішній вулиці Драгоманова поруч з колишнім навчальним закладом. Куліш же найняв квартиру «в замке», тобто в палаці XVIII століття князя Ф.Любомирського, на болоті - мочарі. Там, як розповідав мені професор Степан Шевчук, який по можливості знайомив мене з цією частиною Рівного, були помешкання й для бідних. У 20-і роки минулого століття палац згорів, згодом тут спорудили стадіон.

6 жовтня в листі до Михайла Юзефовича Куліш вимушений був бідкуватися: «Квартира в замке ... так невыгодна, что я и сам от неё отказался... Здесь мне такая тоска, что я почти болен. Если только представится какая-нибудь возможность, ради Бога, переведите меня в Киев!» /13, 54-55/.

Короткочасним було перебування Куліша у Рівному. І все ж він багато чого встиг. Принаймні поставив перед собою заманливі й корисні цілі: «Мне очень много работы, но я рад, что принятая мною на себя обязанность заставит меня наконец изучить историю в полном объеме» /13, 54/. Встиг він тут і закохатись. Микола Михайлович Білозерський (1833-1896) в досі не опублікованих «Заметках к биографии Кулиша» 9 січня 1886 року занотував: «Кулиш одно время б/ыл/ учителем в м.Ровно Волынской/ губернии/. Бабушка О.Ф.Вишетин /нрзб./ помнит его: очень молодой, красивый человек, ухаживавший за к.лю девицею... Фамилия/ старухи польки из Ровно, знавшего К/ули/ша там в бытн/ость/ его учителем гимназии в 1840-5 /?/ и ухаживавшего за одной pannочкой Венера Петр/ ова/ Слабкевич». /14/.

Мої запитання щодо цього чи не найпершого роману Куліша до наукових співробітників краєзнавчого музею залишилися без відповіді.

Невдовзі Пантелеймону Олександровичу надійшло запрошення від професора, ректора Петербурзького університету П.О.Плетньова. І вже 9 жовтня 1845 року Куліш відповів йому: «Предлагаемое мне Вашим Превосходительством место лектора русского языка в С.Петербургском университете я принимаю с искреннею благодарностию, только не знаю, сейчас ли должен я ехать в Петербург или дожждаться определения меня к исправлению оной должности. Я думаю сделать вот что: взять у своего директора на 28 дней отпуск, ехать в Киев, просить Михайла Владимировича Юзефовича об увольнении меня из Ровенской гимназии и ехать в Петербург» /13, 55/. Того ж дня Куліш знову надіслав листа Плетньову; в якому повідомив: «Уже я получил отпуск в Киев от своего директора» /13, 56/, тобто від П.О.Аврамова /Абрамова/, який керував Рівненською гімназією в 1841-1848 роках, був також начальником училищ Волинської губернії.

15 грудня 1845 р. Куліш був переведений старшим учителем російської словесності до 5-ої С.-Петербурзької гімназії /12, 377/. Маємо підстави твердити, що Рівне не було для набираючого силу письменника чимось миттєвим, майже забутим фактом його біографії. Зацікавленість історією Волині зародилася у нашого земляка ще до його приїзду в цей край. Зокрема, в поемі «Україна» (1843) він згадує Берестечко - волинське містечко, яке стало місцем відомої кровопролитної, героїчної і водночас трагічної битви 1651 року війська Богдана Хмельницького зі шляхтою, подвигу розумного і винахідливого, енергійного Івана Богуна, який спромігся вивести із оточення значну кількість козаків та повстанців. Того славного полковника, який, до речі, поліг року 1664-го від рук поляків на Чернігівщині, на березі Десни в с.Комань поблизу Новгород-Сіверського.

Згадуваний М.М.Білозерський констатував у своїх «Заметках..» Кулішеву зацікавленість побутом волинян, їх мовою: «У меня...его рук/описи/ пис. и вопр/осы/ . Говорят ли в Ровно: белы руки, чадни хати, панові воли, дерев'яні хати и пр.» /14/. Достовірність цього запису брата у перших дружини Куліша О.М.Білозерської підтверджується звертанням письменника до свого земляка-воронізьця Петра Чуйкевича з Варшави (31 березня 1847 р.): «Прошу тебе і ще прошу, нехай коштує моє прохання тисячі, збирай українські слова на Волині і записуй густо на поштовому папері для вручення Костомарову, який перешле мені; особливо мені необхідні назви землеробського інвентаря і їх приладдя, і взагалі назви предметів з домашнього побуту» /15, 147/.

Усе це наштовхує на думку-припущення, що Куліш збирався писати якусь працю чи то художній твір про Волинь.

«Волинь, - як зазначає рівненський дослідник Степан Шевчук,- фіксувалася у слідчих

справах Пантелеймона Куліша», коли він був заарештований як член Кирило-Мефодіївського товариства /15, 147/.

У Рівному в розмові з директором краєзнавчого музею Олександром Булигою почув, що є намір до 125-річчя від дня народження Івана Огієнка, діяльність якого одного часу минала в місті, встановити меморіальну дошку на його честь на будинку колишньої гімназії, де тепер розміщується обласний краєзнавчий музей.

- Можна водночас також Кулішу, - кажу я.

Щодо пропозиції Олександр Степанович дещо замислився.

Я продовжував:

- Їх імена варто поєднати. Адже Пантелеймон Куліш, а згодом і Іван Огієнко були перекладачами Біблії українською мовою. Куліш в цьому питанні, по суті є, предтечею Огієнка.

- А чому б ні? Думка слухна, - погоджується О.С.Булига.

Отож сподіваємося, що так воно і станеться.

Ще до появи П.Куліша у Рівному, закінчивши 1843 року історико-філологічне відділення філософського факультету Київського університету, став викладачем Рівненської гімназії згадуваний вище земляк автора «Чорної ради» Петро Омелянович Чуйкевич. Тут він познайомився і близько зійшовся, зокрема, з майбутнім істориком України М.І.Костомаровим, який теж викладав у цій гімназії в 1841-1845 роках.

Проте проскакують свідчення, що Чуйкевич начебто спізнався з Миколою Івановичем ще в Києві, на квартирі П.О.Куліша /15.145/.

В «Автобіографії», розповідаючи про свої перші кроки діяльності на ниві освіти у Рівному, Костомаров писав: «из учителей я сблизился наиболее с учителем латинского языка Чуйкевичем и математики - Яновским; первый знал много малорусских песен и, часто приходя ко мне, пел их, доставляя мне большое удовольствие» /16,465/. А дещо згодом, в листі до етнографа, збирача фольклору Костянтина Сементовського /від 16 грудня 1844 р./ так оцінив свого приятеля по Рівненській гімназії: «Учит/ель/ лат/инского/ языка Чуйкевич, родств/енник/ Кулеша /насправді - земляк, друг дитинства і приятель по Новгород-Сіверській гімназії. - В.Т. /, поет прекрасно малор/оссийские песни, любит их и выше прочих по взгляду» /17,52/.

Справді, Чуйкевич і гарно співав, знав багато українських пісень, і був «вище прочих по взгляду». Це виразно бачиться хоча б з таких рядків його праці «Що вимагається від ліричного поета сучасного?»: «Найкращий зразок ліричних поезій сучасних - це пісні. В них висловлені повір'я сучасні, глибока народна душа. Із пісень малоросійські особливо виділяються у цьому відношенні. Під гнітом унії Малоросія зазнала своїх жажів безмежного насильства./ Це повною мірою міг довідатися П.О.Чуйкевич під час перебування в Рівному, а потім викладаючи в Луцьку, Кам'янці-Подільському. - В.Т./.

В такому її стані, чие серце не обливалось кров'ю, дивлячися на таке лихоліття вітчизни. Хто із справжніх синів України не вболівав за її долю? Тому й найкращі пісні, пісні народні, належать до часів неволі Малоросії. У них промовляє смуток за батьківщиною, найщиріше бажання допомогти їй» /18, 56/.

Потяг до усної народної творчості, серйозна праця по збиранню фольклорно-етнографічного матеріалу Чуйкевичем розпочалося ще в Києві, а продовжилася на Волині. Два зошити своїх записів він, зокрема, надав для користування Михайлу Максимовичу, добре знаному виданням фольклорних збірок у 1827, 1834 та 1849 роках. Зошити нині зберігаються в інституті рукописів ЦНБ ім.В.І.Вернадського НАН України. Один з них своїм заголовком вказує на час і місце його записів - «Малороссийские песни, собранные в Киве П.Чуйкевичем в 1843 году».

Отож цією працею, великими здібностями у виконанні перлин української народної творчості та пошануванням пісень Петро Омелянович склав собі добре ім'я, позитивну характеристику. Як на мене, зовсім не випадковим був візит 1846 року до нього у Кам'янці-Подільському, де він викладав географію в гімназії, Т.Г.Шевченка, тоді співробітника Київської археологічної комісії.

З жовтня Чуйкевич власноручно записав до альбому поета українську народну пісню «Пливе шука з Кременчука, пливе собі стиха...»

Там же знайшли місце й інші пісні - «Зайшла зоря ізвечора, да й не назорилася...», «Ой Кармелюче, по світу ходиш ...». Під текстом останньої Тарас Григорович помітив: «Камянець, 1846 літа, 3 октябрю». А далі вказав на джерело запозичення: «Од Петра

Чуйкевича». Пісню «Зійшла зоря ізвечора, да й не назорилася...». Шевченко згодом використав у російських повістях: «Близнець» та «Прогулка с удовольствием и не без морали». А в поемі «Марина» навів чотири рядки з неї, яку співає героїня твору:

*Ой гиля, гиля, сірії гуси,
Гиля на Дунай.
Зав'язала головоньку,
Тепер сиди та думай.*

Дехто з дослідників твердить, що перебуваючи на Волині та Поділлі, Шевченко саме через П. Чуйкевича «налагоджує зв'язки і зближується з прогресивною, опозиційно настроєною інтелігенцією цієї частини України» /19,77/.

Спілкування Костомарова і Чуйкевича в Рівному було настільки теплим, ширим, що й надалі між ними підтримувався зв'язок. Уродженець Сіверянщини листувався з Миколою Івановичем. Між ними існував контакт і завдяки посередництву Куліша. Дехто твердить, що 2 травня 1846 р. Куліш в листі до Костомарова «турбувався, чи не пропали записи пісень, отримані від П.Чуйкевича, що надсилалися йому двічі з Петербурга та Рівного 2 та 7 березня» /15, 148/. Проте тут дещо перекручене дослідником. Адже Куліш писав інакше. Це чітко й зрозуміло читається в його рядках із С.-Петербурга: «Странно, что Вы записку о посылке Вам /из Петербурга? Из Ровно я не посылал/ Ваших песен получаете от Чуйкевича. Песни Ваши в два приема отправлены Вам из Петербурга, именно февр/аля 2 и марта 7» / 13,82-83/.

Минали роки. Проте спілкування Костомарова і Чуйкевича в Рівному не забувалося, час від часу воно нагадувало про себе. «20 листопада 1860 року Куліш пише з Петербурга до Чуйкевича і сповіщає:»...он/Костомаров. - В.Т.-/ о тебе осведомлялся» /20/.

На жаль, єдиним відомим листом Чуйкевича того часу є лист від 18 квітня 1847 року. Він надійшов на адресу Костомарова, коли той вже був заарештований як член Кирило-Мефодіївського товариства. Кореспонденцію, звичайно, долучили до слідчої справи Чуйкевича, заведеної в канцелярії Київського генерал-губернатора. Проте приналежність Петра Омеляновича до товариства не була доведена, у показаннях «нічого особливого» не знайшли. І Чуйкевич був звільнений.

31 травня 1847 р. датувалося секретне подання Київського військового губернатора, Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора до шефа жандармів та головного начальника «Третього відділу» О.Ф. Орлова про звільнення Петра Омеляновича Чуйкевича з-під арешту. Ясна річ, що в цьому документі не могли обійти мовчанкою той факт, що Чуйкевич познайомився з М.І.Костомаровим під час їхнього вчителювання в гімназії м.Рівне.

... Вчитуючись у статті «Наукових записок», виданих з нагоди 100-річчя Рівненського обласного краєзнавчого музею, шукав бодай згадку про діяльність вихідців із Сіверянщини на Волині. На жаль, таких матеріалів майже не було представлено. Виняток склала стаття завідувачки відділу історії цього музею Наталії Кожушко. В ній подано стислі дані про І.Г.Кулжинського. Саме він став першим директором гімназії для хлопчиків, що відкрилася в Луцьку в грудні 1832 року. Зазначу, що то був наш земляк. Народився Кулжинський 14 квітня 1803 року в Глухові, де його батько займав посаду диякона при церкві Св. Анастасії. Невдовзі родина переїхала до Вороніжа Глухівського повіту, бо глава сім'ї був призначений священником Троїцької церкви цього містечка.

До того, як І.Г.Кулжинський потрапив на Волинь, він закінчив місцеву церковноприходську школу, Чернігівську духовну семінарію, викладав у Чернігівському духовному повітовому училищі, Ніжинській гімназії вищих наук, Харківській гімназії. А далі відбулося так, як сповістив він в «Автобіографії»: «6 августа 1832 года позвал меня к себе попечитель университета В.И.Филатов и совершенно неожиданно предложил место директора гимназии, предположенной тогда к открытию в городе Луцке. Дело было вот так: училища Волынской и Подольской губерний, состоявшие дотеле в Виленском учебном округе, отошли к Харьковскому. Кременецкий лицей был закрыт, а вместо него велено было открыть в Волынской губернии две гимназии, одну в Житомире, другую в Луцке. Честь открытия последней была предложена мне. Я поехал на Вольнь, и 6-го декабря 1832 года открыл в Луцке гимназию. Торжество происходило с молитвою, с речами, музыкой и иллюминацией.

Семь лет прослужил я на Волыни директором гимназии». /21,272/. З огляду на те, що Н.І.Кожушко закінчує згадку про І.Г.Кулжинського словами: «Подаляша доля не відома»,

мушу зазначити таке.

Далі глухівчанин два роки очолював Немирівську гімназію на Поділлі, а 1841-го повернувся до Ніжина, обійнявши посаду інспектора реформованого ліцею. У серпні 1843-го поїхав до Тифліса, куди його призначили директором Кавказьких училищ. Врешті-решт, знову повернувся до Ніжина, де й скінчив своє життя 26 березня 1884 року.

Знову мушу повернутися до статті Наталії Кожушко. Навівши дані про директорів Волинських гімназій, училищ, вона не дала аналізу їхньої діяльності. А такий потрібно навести стосовно Івана Григоровича Кулжинського.

Уродженець Сіверянщини з'явився на Волині невдовзі після придушення квітнево-травневого повстання 1831 року, яке було відгомонам польського визвольного руху. Цей освітній діяч був обраний для того, щоб тут, на Волині, втілювати в життя ідею-гасло: самодержавство, православ'я, народність. - Він став /за висловом лауреата Шевченківської премії, письменника Юрія Барабаша / «фанатичним провідником цієї політики», «піонером російської освіти у краї» /22,116/. 1837 року в Москві він видає «Речи произнесенные в разные времена директором Клеванской гимназии Иваном Кулжинским». У брошурі вперто, послідовно обстоюється ідея «загальноросійського патріотизму», «єдиного-неділимства», російського месіанізму...

Чверть століття по тому виходить у світ його нова брошура «О зарождающейся так называемой малороссийской литературе» (К., 1863). Її вихід, як бачимо, збігся у часі із з'явленням горезвісного Валуєвського обіжника, який забороняв друкування українською мовою, її вживання, поширення.

Кулжинський, одну із перших праць якого Микола Гоголь назвав «літературним уродом», повстає в останній брошурі із запереченням самостійності, невизнанням української мови, реального факту її існування. Він піддає нищівній критиці Кулішеву «Грамотку», «Букварь южнорусский» Шевченка, поеми останнього «Гамалія», «Тарасова ніч».

Вельми слушно і гнівно-справедливо висловився щодо позиції, писань отого першого директора гімназії в Луцьку згадуваний Ю.Барабаш : «...такого білого жару антиукраїнської екстремі, такого несамовитого заперечення рідної культури, історії, мови, що ними вражає Кулжинський і що якраз і визначають внутрішню сутність, природу малоросійства, - такого не було. Хіба що згодом, у віці двадцятим, за часів триумфу ленінсько-сталінської національної політики» /22,117/.

...Випускаючи в світ року 1997-го брошуру «Дослідник з Воронежа», я, на превеликий жаль, не міг скористатися, навіть ознайомитися із значною особистою бібліотекою і архівом археолога, фольклориста і етнографа, краєзнавця і педагога з Кулішевого містечка Івана Спиридоновича Абрамова /1874 - 1960/. Не зміг, бо його цінні і великі за обсягом матеріали потрапили до воронізького краєзнавця М.А.Андреева /1920-1995/, а після його смерті, не опієши в архівах чи то краєзнавчих музеях, розпорошилися його нащадками. Отож у своїй праці щодо перебування І.С.Абрамова на Волині я міг лише написати: «У 1898 році працював в 2-х класному училищі міста Рівне. Зрозуміло, чому згодом з'явилася друком записана ним «Волинська казка про жадібного попа та бідного Кирика». /23,21/.

У Рівному про 2-класне училище довідатися нічого не вдалося. Та й час для цього був коротким - усього три дні, заповнені слуханням доповідей ювілейної конференції. Проте в розділі «Література та джерела» до статті Алли Дмитренко «Становлення етнографічного музейництва на Волині», вміщеної в «Наукових записках» /24,42/, знайшов вказівку: «Абрамов И.С.Городецкий музей Вольнской губернии. Спб., 1906». Ця праця нашого земляка була раніше мені не відома. Стало очевидним, що треба обов'язково їхати до с. Городець. Адже там, як казали мені наукові співробітники музею в Рівному, при сільській школі є кімната-музей, а розміщується вона в двоповерховій будівлі, де раніше діяло 2-класне училище. То, можливо, саме тут і працював І.С.Абрамов. І ось я з О.О.Лазаревським у Городку на р. Устя. На штучному острові височать, виблискують позолотою бані храмів Свято-Миколаївського жіночого монастиря. У 1870 році на острові поселилася сім'я барона Феодора фон Штейнгеля. Завдяки його піклуванню у Городку було відкрито початкову школу для дітей, а року 1896-го - перший на Волині краєзнавчий музей.

Отож І.С.Абрамову, пройшовши курс навчання в Глухівському учительському інституті /1895-1898 рр./ і, певно, саме до Городка отримавши призначення народним учителем, було з руки описати Городецький музей. Барон Ф.Р.Штейнгель розпочав тут археологічні розкопки. Запросив до цієї праці 29-річного Миколу Біляшівського, згодом відомого археолога, етнографа, мистецтвознавця. Спочатку вони вдвох кожного року готували і видавали в світ «Отчеты...» про діяльність. Знахідки Городецького музею сповіщали про надходження від різних осіб предметів старовини, літератури. Як на мене, то саме в Городку слід шукати витоки захоплення І.С.Абрамовим археологією, а надалі й наукового підходу до цієї науки. Адже, перебравшись 1900 року до Петербурга, він закінчив тут Археологічний інститут, а в 1909-ому став членом Археологічного товариства... Повертаючись до Шостки і зупинившись у Києві, як було не ознайомитись із вказаною працею І.С. Абрамова. На жаль, вона відсутня у фондах найбільшого книгосховища нашої держави - ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України. Проте знайшлися тут аж дві праці, укладені ним на волинському матеріалі! Перша - це «Исторические песни, наиболее распространенные на Волыни». Видана вона в 1908 році без вказівки на місце випуску. Вперше ж була надрукована того року в журналі «Живая старина», випуск 111-ий. У передмові Абрамов зазначає: «Лирники и кобзари до настоящего времени не перевелись на Волыни, но их песенный репертуар подвергся значительной перемене. Благодаря гонению на исторические малорусские песни со стороны администрации украинские миннезингеры стали предпочитать «пíсні божествени» и забывают знаменитые думы, к счастью уже попавшие в книги». У брошурі наводяться думи про Бондарівну (записана в Бужевецькій волості Заславського повіту), Коваленка (с. Посягва Острозького повіту) та про Почаївську гору (с.Милостове Рівненського повіту). Дізнаюсь, що їх текст Абрамов запозичив із «рукописных материалов Городецкого музея (Ровенского у.) барона Ф.Р.Штейнгеля». А далі наводиться «Волынская сказка про жадного попа и бедного Кирика», записана вчителем В.Качковським у с. Ледянка Заславського повіту.

Як тут не замислитись над рядком публікатора волинських матеріалів про думи, «к счастью уже попавшие в книги». Кого в першу чергу мав на думці Іван Спиридонович? Звичайно ж, свого земляка, славетного П. Куліша, про ознайомлення з творами якого він так писав у праці «Чернігівські малороси. Побут і пісні населення Глухівського повіту Чернігівської губернії» (1905): «Інколи ж кому-небудь із нас траплялося добути українську книжку. Щасливий володар «Чорної ради», «Гайдамак»...виходив на вулицю, сідав «на колодки» й читав уголос, і незабаром навколо читача збиралася ледве не вся вулиця; враження було величезне. Чулися співчутливі зауваження; радісною посмішкою освітлювалися обличчя слухачів при звуках рідної мови». (23,45-46). Щоб переконатися у висловленій мною думці, варто розкрити Кулішеві двотомні «Записки о Южной Руси», вперше видані в Петербурзі в 1856 і 1857 роках. У першому томі третій розділ присвячено саме «Думам и песням». У другому томі (С.83) читач, до речі, знайде згадку про бідного Кирика, а дещо далі - розповідь про двір князів Любомирських, які «шумно и весело жили тогда в Ровно».

Не менш захоплююча друга книжечка І.С.Абрамова «По волыным захолустьям (Эскизы из дорожного альбома), яка видана у С.-Петербурзі *(друкарня товариства «И.Н.Кушнерев и К.»), без вказівки на рік друку. Вперше дорожні нотатки сіверянина були вміщені у 2-ому випуску (1906) «Живой старины». Абрамов побував «На развалинах Коростеня» («Ольгиных купальнях») или «Ольгиных банях») - древлянській столиці, за легендою; на «Игоровой могиле»-кургани за селами Немирівка і Вороневе; відвідав Ходаки; описав «Вечер накануне Ивана Купала» в Татарновичах - волинському селі на р. Лозниця, притоці «красавицы Уши». Хоча й не тривалим було перебування уродженця містечка Вороніж на землі Волині, але, як бачимо, вщерть наповнене вельми важливою дослідницькою і описовою працею. Волинські сторінки його життя, як на мене, потребують глибшого вивчення і висвітлення.

На Волині довелося плідно попрацювати також уродженцю Глухівського повіту (містечко Ямпіль) Чернігівської губернії Павлу Костянтиновичу Федоренку (1880-1962). Приїхав він сюди вихованцем (1893-1900) відомої на Сіверянщині Воздвиженської сільськогосподарської школи, заснованої (1885) і керованої його земляком, поміщиком-

благодійником, релігійним діячем і письменником М.М.Неплюєвим, та витримавши іспит на звання вчителя початкової школи. Набуті на Глухівщині с.-г. знання й вміння дозволили йому стати (з 1900 по 1903 р.) викладачем загальноосвітніх і спеціальних (сільськогосподарських) предметів у Микола-Олександрівських сільськогосподарських класах Волинської губернії. Потім (включно по 1908 рік) Павло Федоренко був вчителем міського училища. Тут під його пером народилася праця «Могильник с. Городка Ровенского уезда Волынской губернии», опублікована на сторінках «Трудов Общества исследователей Волыни». У цьому регіоні (м. Острог) він склав екзамен за курс чоловічої гімназії. Закінчивши університет Св. Володимира, повернувся на рідну Чернігівщину і став першим штатним викладачем Чернігівського учительського інституту. П.К.Федоренку належить чимало розвідок, написаних на основі архівних пошуків; праць з історії та краєзнавства, які склали йому ім'я сумлінного і плодовитого дослідника. Досить лише згадати, що ним був підготовлений до друку «Опис Новгород-Сіверського намісництва, 1779-1781 рр.», виданий у Києві року 1931-го. Тривалий час у його архіві лежала без руху історична повість про Воздвиженське братство, засноване М.М.Неплюєвим. Ще Д.С.Лихачов радив головному редактору видання «Наше наследие» видати цю працю. Приємно і радісно, що цей твір «Серебряные нити» 2001 року за ініціативи і наполегливості чернігівського науковця і педагога В.В.Ткаченка побачив світ.

Ще одним вихідцем із колишнього Глухівського повіту, який мав зв'язок із Волинню чи то Поділлям, був уродженець Шостки, мало відомий нині поет Федір Григорович Петруненко. Десь після подій 1905-1907 років він був змушений покинути роботу на місцевому пороховому заводі і заробляти на хліб писарською роботою на Правобережній Україні. Вже на початку другого десятиріччя ХХ століття його ім'я згадувала Леся Українка, з якою він міг познайомитися на її батьківщині. Про тісні контакти з поетесою шосткинець розповів в автобіографії: «В роках 1911-1913, під час мого перебування в Києві, стоячи близько до журнальних справ українських, я взяв на себе клопіт допомагати особистим, літературним та іншим справам Лесі Українки, тобто пересилати до Кутаїса й Каїра, де жила тоді Леся, потрібні книжки, клопотатися по редакціях, де друкувалися Лесині твори, відносно гонорару та інше» (25.57). Допомога Петруненка була щирою й значною. Це засвідчувала сама поетеса в своїх листах. Федір Григорович, поезії якого під власним прізвиськом або псевдонімами «Богдан Раєвський», «Криштоф Май», «Ст.Вершій», «Ф.Журавський» нерідко вміщувалися в журналах «Рідний край», «Молода Україна», «Українська хата», «Рада», «Дзвін», «Маяк», «Літературно-науковий вісник», антології «Українська муза» (1908), різних тижневиках тощо, виступив і в ролі видавця. За його редакцією наприкінці 1913 року було видано літературний збірник «Арго», де він вмістив на його прохання творчий задум Лесі Українки, який став останнім, - план-конспект ненаписаної драматичної поеми «Із давнього життя в Єгипті». Опублікував тут Петруненко і свої твори, а серед них вірш «Пам'яті Лесі Українки» (Море зловісне любила дівчина-краса). Її смерть глибоко вразила душу Ф.Г.Петруненка. Боляче сприйнявши цю тяжку для української культури і літератури втрату, він 1914 року кидає літературну працю, залишає Київ і повертається до рідної Шостки. Детальніше із сторінками його життя читач може ознайомитися у моїй статті «Кореспондент Лесі Українки» (Київ. - 1988, № 8) та книжечці «З берегів Шостки» (Суми, «Слобожанщина» - 1995).

Трагічно завершився життєвий шлях Ф.Г.Петруненка. Безпідставно звинувачений, він за вироком трійки Чернігівського обласного управління НКВС (5 травня 1938 р.) був розстріляний у Чернігові 7 червня того ж року, на другий день після його народження в 1879 році.

Джерела та література:

1. Леся Українка. Твори в двох томах. - Т. I. - К.: «Дніпро», 1970.
2. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. - Т. 11, - М. - Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1952.
3. Терлецький Віктор. Ушинські в зв'язках з Волинню та Поділлям //Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. - Вип. 4. - Рівне: «Волинські обереди», 2006.
4. ДАЧО. - Ф.137. - Оп. I. - Спр. - 502. - Арк. 41-42.
5. Новое об Ушинском / Исследования и материалы о жизни, деятельности и педагогическом наследстве/. - Ярославль, 1981.
6. Институт рукописів ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України. - Ф. I. - Од. зб. 48981.

7. «Киевлянин». 1868. - № 55. - 9 травня.
 8. Терлецький Віктор. Роде наш красний: Ушинські крізь призму століть.- Суми, Собор. - 2001.
 9. Воїнов Святослав. Дещо нове до біографії К.Д.Ушинського // Сіверянський літопис. - 1998 - № 1.
 10. Терлецький Віктор. Костянтин Ушинський і Сумщина. - Суми: Собор,1998.
 11. Терлецький В.В. Новые документы к родословной К.Д.Ушинского // Жизнь и наследие К.Д.Ушинского. - Ярославль. - 1986.
 12. Киевская старина. - 1899 - Т. 66-№9.
 13. Пантелеймон Куліш. Листи. - Т.І. /1841-1850/ - К., Критика. 2005.
 14. Інститут рукописів ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України.- 1.25743.- Арк.19.
 15. Шевчук Степан. Велика Волинь у слідчих матеріалах Кирило-Мефодіївського товариства //Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Вип. 4. - Рівне: «Волинські обереги», 2006.
 16. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография. - К.: изд-во Киевского ун-та, 1989.
 17. Міяковський В.Костомаров у Рівному // Україна.- 1925. - Кн. 3.
 18. Жур Петро. Літо перше.- К.: Дніпро, 1979.
 19. Ковмір Ю.О. Т.Г.Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство/ Український історичний журнал. - 1966. - № 3.
 20. Інститут рукописів ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України. - Ф.І. Од. зб. 29305.- Арк.2.
 21. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко.- Изд. 2-е,- Спб.- 1881 22. Барабаш Юрій. Наш «земляк» Іван Кулжинський, волонтер малоросійства //Сучасність.- 1994. - № 5.
 23. Терлецький Віктор. Дослідник з Воронежа.- Суми: Собор, 1997.
 24. Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею.- Вип.4.- Рівне: «Волинські обереги», 2006.
 25. Терлецький Віктор. З берегів Шостки.- Суми: «Слобожанщина», 1995.
-

Лідія Легецька

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СТУДЕНТА ЧЕРНІГІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Завдання інтеграції України в загальноєвропейський науково-освітній простір вимагає вивчення особистості студента як головної ланки в навчально-виховному процесі.

Метою нашого дослідження стало створення узагальненого соціологічного портрета студента Чернігівського державного технологічного університету, зокрема, виявлення їх ціннісних орієнтацій, інтересів, мотивів одержання вищої освіти, планів після закінчення університету.

Конкретно соціологічне дослідження було проведене у 2006 році. Об'єктом дослідження стали студенти третіх курсів різних факультетів університету. Всього було опитано 227 студентів, з них 35 дівчат. Використовувалися такі методи, як анкетування, тестування, спостереження, інтерв'ю.

Достатня кількість респондентів, комплексний характер методики дослідження дають підставу сподіватися на надійність одержаних результатів.

Аналіз і прогнозування соціальної поведінки студента значною мірою опирається на виявлення мотивів їх навчання. Питання про мотиви одержання вищої освіти неодноразово ставилося студентам. У всіх дослідженнях, які проводилися у нашому університеті за останні роки, головними мотивами були: бажання досягти успіху і стати високоосвіченою, культурною людиною, бути матеріально забезпеченим, мати професію.

Із таблиці видно, що певний вплив на мотивацію навчання мають і такі мотиви, як приємно провести час (38,8%), не служити в армії (18,9%), продовжити сімейні традиції (8,8%). Майже половина студентів одним із мотивів навчання вважає мати диплом, що дає певний соціальний статус (48,9%) і можливість працювати за кордоном після одержання вищої освіти (40,1%).